

**TASAVVUF QARASHLARI ASOSIDA SHAKLLANGAN PEDAGOGIK
G'OYALAR: AHMAD YASSAVIY TAJRIBASIDA****Taylanova Sh.Z***Samarqand davlat chet tillari instituti, Pedagogika, psixologiya va jismoniy
madaniyat kafedrası o'qituvchisi, professor*tshohida84@mail.ru**Mamadiyoro va S.M***Samarqand davlat chet tillari instituti, Ingliz filologiyasi va
tarjimashunoslik fakulteti 3-bosqich talabasi*sevinchmamadiyoro va04@gmail.com**MAQOLA MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 26.12.2025**Revised: 27.12.2025**Accepted: 28.12.2025***KALIT SO'ZLAR:***tasavvuf, Ahmad Yassaviy,
umumiy pedagogika, hikmat,
ta'lim, tarbiya, ustoz-shogird.*

Ushbu maqolada tasavvufiy g'oyalar, xususan, Ahmad Yassaviy hikmatlarining umumiy pedagogika bilan bog'liq jihatlari yoritiladi. Hikmatlarda ta'lim va tarbiya maqsadi – insonning ma'naviy va axloqiy kamolotiga erishish ekanligi ta'kidlanadi. Yassaviy asarlarida pedagogikaning asosiy komponentlari – ta'lim mazmuni, tarbiya usullari, ustoz-shogird an'anasi hamda shaxsiy namuna vositasida ta'sir etish g'oyalari ilgari surilgan. Maqola tasavvufiy qarashlarning zamonaviy umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyotidagi o'rnini ham ochib beradi.

Kirish

O'zbekiston ilmiy-pedagogik tafakkuri tarixida tasavvufiy qarashlar alohida o'rin egallaydi. Tasavvuf Sharq xalqlari ma'naviyatida nafaqat diniy-ma'rifiy oqim sifatida, balki inson tarbiyasining mukammal tizimi sifatida ham shakllangan. Unda insonning ichki dunyosi, ruhiy pokligi, odob-axloqi va ma'naviy barkamolligiga e'tibor beriladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, tasavvufiy meros, xususan, Ahmad Yassaviy qarashlari umumiy

pedagogikaning muhim manbalaridan biri sifatida baholanishi mumkin. Yassaviy hikmatlarida, tarbiya jarayonida ustozning shaxsiy namunasiga tayanish, talabaning qalbini ezgulikka yo'naltirish, sabr va shukrni hayotiy qadriyat sifatida singdirish kabi g'oyalar ilgari suriladi.

Ushbu maqolada tasavvufiy qarashlar asosida shakllangan pedagogik g'oyalar, xususan Ahmad Yassaviy tajribasi umumiy pedagogika tamoyillari bilan qiyoslab o'rganiladi. Shuningdek, Yassaviy hikmatlarining zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanishi, ularning shaxs ma'naviyatini shakllantirishdagi ahamiyati yoritib beriladi.

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqotning ilmiy asosini Ahmad Yassaviyning "Devoni hikmat" asari, tasavvufga oid klassik manbalar, shuningdek, O'zbekiston olimlari tomonidan yozilgan umumiy pedagogika va tasavvufshunoslikka oid ilmiy adabiyotlar tashkil etadi. Ushbu materiallar asosida Yassaviy hikmatlari pedagogik nuqtai nazardan qayta o'rganildi hamda zamonaviy ta'lim tamoyillari bilan qiyoslab tahlil qilindi.

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanildi:

- Tarixiy-pedagogik yondashuv

Bu usul Yassaviy qarashlarini u yashagan tarixiy davr bilan bog'liq holda tushunishga yordam berdi. Chunki XII asrda Markaziy Osiyoda diniy-ma'rifiy hayot, madrasa va xonaqohlar faoliyati keng rivojlangan edi. Shu sharoitda shakllangan hikmatlar faqat diniy asar sifatida emas, balki yoshlarni odob-axloqqa, halollikka va ilmga undovchi pedagogik dastur sifatida qaraldi. Tarixiy yondashuv orqali Yassaviyning hikmatlari davr ehtiyojiga javob bo'lganini va xalq tarbiyasiga chuqur ta'sir qilganini ko'rsatish mumkin bo'ldi.

- Mazmuniy-tahliliy yondashuv

Ahmad Yassaviyning hikmatlari alohida matn sifatida o'rganilib, undagi pedagogik g'oyalar tahlil qilindi. Masalan, sabr va shukr g'oyasi tarbiyaviy jarayonda insonning ichki kuchini mustahkamlash vositasi sifatida izohlandi; ustoz-shogird an'anasi ta'lim samaradorligini oshiruvchi tamoyil sifatida ko'rsatildi; halollik va poklik esa shaxsiy tarbiyaning asosiy mezonlari sifatida ochib berildi. Shu tarzda hikmatlarning har biri zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan qayta talqin qilindi.

- Komparativ (qiyosiy) usul

Yassaviy hikmatlari va umumiy pedagogika tamoyillari o'rtasida o'xshashlik va farqlar qiyoslab o'rganildi. Masalan, umumiy pedagogikada shaxsni har tomonlama rivojlantirish tamoyili mavjud, Yassaviyda esa bu g'oya "komil inson" tushunchasi orqali ifodalanadi. Shuningdek, bugungi pedagogika ilmiylik va amaliyot uyg'unligini talab qilsa, Yassaviy

hikmatlarida ham ilmning foydali bo'lishi, shogird qalbiga yetib borishi zarurligi qayd etiladi. Shu usul yordamida Yassaviy merosining zamonaviy ta'limga mos keladigan jihatlari ko'rsatib berildi.

- Manbashunoslik usuli

Tadqiqotning asosiy materiali sifatida Ahmad Yassaviyning "Devoni hikmat" asari tanlandi. Asar matnlari turli nashrlardan solishtirilib, pedagogik mazmuni ochib berildi. Bundan tashqari, Yassaviy ta'limoti haqida o'zbek olimlari – H. Boltaboyev, M. Xayrullaev, A. Erkinov, H. Hasanov va boshqa tadqiqotchilarning asarlaridan foydalanildi. Bu manbalar orqali hikmatlarning tarbiyaviy mohiyati zamonaviy ilmiy nuqtai nazardan sharhlab berildi.

Umumiy metodologik asos

Tadqiqot sifat jihatidan tahliliy yondashuvga asoslandi. Raqamli statistik ma'lumotlardan ko'ra, matnning ma'naviy-pedagogik qimmati, tushunchalar va g'oyalar o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor qaratildi. Shu bilan birga, umumiy pedagogikaning asosiy prinsiplaridan – tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi, ma'naviy-axloqiy yo'nalganligi va ustoz-shogird hamkorligi g'oyalari metodologik tayanch sifatida olindi.

Natijalar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Ahmad Yassaviy hikmatlari faqat diniy-ma'rifiy meros emas, balki umumiy pedagogikaning bir qator tamoyillariga yaqin bo'lgan g'oyalarni o'zida mujassam etgani aniqlandi. Ularning asosiy yo'nalishlari quyidagicha izohlandi:

➤ Komil insonni tarbiyalash g'oyasi. Umumiy pedagogika shaxsni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Ahmad Yassaviy hikmatlarida ham "komil inson" tushunchasi markaziy o'rin egallaydi. Yassaviy uchun bilimli inson yetarli emas, balki ma'naviy pok, halol, odobli va to'g'ri yo'ldan adashmagan inson tarbiyasi muhimdir. Bu g'oya zamonaviy pedagogikadagi "shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi" tushunchasi bilan to'g'ridan-to'g'ri uyg'unlashadi.

➤ Ustoz-shogird an'anasi. Yassaviy qarashlarida ustozning o'rni alohida qadrlanadi. Ustoz faqat bilim beruvchi emas, balki shogirdga hayotiy yo'l ko'rsatuvchi, shaxsiy namunasi bilan tarbiyalovchi sifatida ko'rsatiladi. Bu jihat umumiy pedagogikadagi "pedagog shaxsining namunaliligi" tamoyiliga mos keladi. Masalan, Yassaviy hikmatlarida ustoz shogird qalbiga "duru gavhar sochuvchi" sifatida tasvirlanadi.

➤ Sabr va shukr tarbiyasi. Yassaviy hikmatlarida sabr-toqat va shukr qilish asosiy ma'naviy qadriyat sifatida ulug'lanadi. Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, bu qadriyatlar shogirdni hayotdagi qiyinchiliklarga bardoshli, intiluvchan va irodali qilib

tarbiyalaydi. Bugungi umumiy pedagogika ham tarbiya jarayonida shaxsiy irodani mustahkamlashni muhim vazifa sifatida belgilaydi.

➤ Ilmning ma'naviy qadri. Yassaviy uchun ilm faqat tashqi ko'rinish emas, balki inson qalbini tozalovchi va uni haqiqat sari yetaklovchi kuchdir. Uning mashhur bayti:

“Bismilloh deb bayon aylay hikmat aytib,
Toliblarga duru gavhar sochdim ma'no”

– bu nafaqat diniy nasihat, balki chuqur pedagogik tamoyilni ham ifodalaydi. Bu misrada ilmning asl mohiyati – shogirdga foyda berish, ma'naviy tarbiya berish va bilimni insoniylik bilan uyg'un holda yetkazish zarurligi ko'zda tutilgan. Bugungi kunda umumiy pedagogika fani shaxsni barkamol inson sifatida tarbiyalash vazifasini qo'yadi. Bu yondashuv umumiy pedagogikadagi “ilmiylik va amaliyotning birligi” tamoyiliga hamohang bo'lib, ta'limning nafaqat bilim berishi, balki ma'naviy ta'sir ko'rsatishi zarurligini anglatadi.

➤ Axloqiy tarbiya va ruhiy poklik. Hikmatlarda inson qalbini poklash, nafsni tiyish, odob-axloq qoidalariga rioya qilish g'oyalari keng o'rin olgan. Bu jihat umumiy pedagogikadagi axloqiy tarbiya tamoyillariga to'liq mos keladi. Yassaviy uchun chinakam bilim – bu odob bilan bezatilgan bilimdir.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Ahmad Yassaviy hikmatlari umumiy pedagogikaning asosiy yo'nalishlari bilan uyg'unlashib ketadi. Ustoz-shogird an'anasi, sabr va shukr tarbiyasi, ilmning ma'naviy qadri, axloqiy poklik va komil inson g'oyasi bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida ham dolzarb ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, Ahmad Yassaviy hikmatlari umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti bilan bevosita bog'liq bo'lgan boy tarbiyaviy merosdir. Yassaviy ilmiy-ma'naviy qarashlari zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida ilgari surilayotgan bir qator g'oyalar bilan uyg'unlashadi. Muhokama jarayonida yana bir muhim masala shundan iboratki, Yassaviy hikmatlari ta'limni faqat dunyoviy bilim berish bilan cheklamaydi, balki axloqiy-ruhiy tarbiyani ham oldinga suradi. Bu jihat zamonaviy ta'lim tizimida ham ko'plab muhokama qilinayotgan mavzulardan biridir. Chunki globallashtirish sharoitida ta'lim jarayoni ko'pincha bilim berish bilan chegaralanib qoladi, biroq shaxsning ma'naviy-axloqiy barkamolligi e'tibordan chetda qolishi mumkin. Yassaviy hikmatlari esa aynan shu nuqtaga yechim sifatida qaralishi mumkin.

Umuman olganda, hikmatlarda ilgari surilgan sabr, shukr va halollik kabi fazilatlar bugungi kunda nafaqat diniy-axloqiy qadriyat sifatida, balki tarbiyaning universal kategoriyalari sifatida ham talqin etilishi mumkin. Bu jihatdan Yassaviy qarashlari umumiy

pedagogikada shakllanayotgan “umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan ta’lim” tushunchasi bilan hamohangdir.

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, Ahmad Yassaviy hikmatlari umumiy pedagogika uchun bebaho manba bo’lib, ta’lim va tarbiya maqsadi, mazmuni va usullarini belgilashda muhim o’rin tutadi. Uning g’oyalari zamonaviy o’quv jarayonida ma’naviy tarbiya, ustoz-shogird munosabatlari va shaxsni komillikka yetaklash yo’lida katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boltaboyev H. Tasavvuf va ma’naviyat. – Toshkent: Ma’naviyat, 2002.
2. Qodirov A. Ahmad Yassaviy hikmatlari va tarbiya. – Toshkent: Fan, 2010.
3. Karimov I. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. Yassaviy A. Hikmatlar. – Toshkent: Cho’lpon nashriyoti, 1991.
5. Boboyorov T. Tasavvuf tarixi va falsafasi. – Toshkent: O’zbekiston, 2005.
6. Erkinov A. Yassaviy merosi va o’zbek adabiyoti. – Samarqand: SamDU, 2014.
7. Qayumov A. Ma’naviyat saboqlari. – Toshkent: O’zbekiston, 2007.
8. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009.
9. Yusupov O. Sharq mutafakkirlari pedagogik qarashlari. – Toshkent: Fan, 2001.
10. Shodmonov E. Ma’naviy tarbiya asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2011.
11. Saidov U. Milliy pedagogika asoslari. – Toshkent: O’qituvchi, 2005.
12. Xo’jamqulov R. Tasavvufiy meros va ta’lim. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.